

CHALMERS'IN DOĞALCI İKİCİLİĞİ- Müzakere

Din Felsefesi Derneği Atölye Çalışması-Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fak.

13-15 Eylül 2019

Enis Doko

İbn Haldun Üniversitesi Felsefe Bölümü

Selim hocama Chalmers'ın görüşünü başarılı bir şekilde sunumu için teşekkür ederim. Kanaatimce sade, anlaşılır ve içerik açısından doğru bir özet sunum gerçekleştirdi. Analizlerimi paylaşmadan önce kendi görüşümü paylaşmak istiyorum, ben zihin-beden ilişkisi konusunda agnostik bir tavır benimsiyorum. Zihin-beden ilişkisini çözmek için beyinle ilgili ciddi bilgilere ihtiyacımız olduğunu, bu bilgileri de daha yeni yeni elde etmeye başladığımız kanaatindeyim. Bu notu düşmekle beraber Chalmers'ın yaklaşımının temel özüne, yani çift-görünümlü enformasyon kuramına sıcak bakıyorum.

Din felsefecileri olarak belki de sormamız gereken ilk soru Chalmers'ın *doğalcı ikiciliğinin* İslami teizm ile çelişip çelişmediğidir. Benim kanaatim bu kuramın genel hatları ile İslami teizm ile tutarlı olduğu yönünde. Bu görüşte ilk bakışta tek bir iddianın, ki kanaatimce bu iddia Chalmers'ın görüşünün temel özünü oluşturmuyor, fiziksel sistemlerin nedensel olarak kapalı olduğu iddiasının İslami teizmle çatıştığı düşünülebilir. Ancak bu görüş Leibnitz-Nazzam Tanrı Evren ilişkisi modeli ile İslami teizm ile bağdaştırılabilir. Tanrı-Evren ilişkisi konusundaki bu yaklaşım İslam düşüncesinde Mutezili kelimci İbrahim Nazzam, Batı düşüncesinde de Leibnitz tarafından savunulan "Tanrı'nın evreni doğal neden ya da yasalar ile kontrol ettiği" görüşüdür. Bu görüşe göre Tanrı evrenin başlangıç koşullarını istediği sonuçları elde edecek şekilde yaratmıştır. Böylece istediği sonuçları direkt doğa yasaları çerçevesinde, doğal nedenlerle elde etmektedir. Nazzam-Leibnitz görüşünü savunan biri Tanrı'nın insanlarla ve evrenle kurduğu iletişimin de tamamen doğal nedenler ile açıklanabileceğini savunacaktır. Tanrı'nın evreni tamamen doğa yasalarını ihlal etmeden kontrol ettiğini savunan bir başka model de Robert Russell'ın NIODA (non-interventionist objective divine action) modelidir. Bu modele göre Tanrı evreni doğa yasalarını ihlal etmeden, kuantum boşluklarını manipüle ederek kontrol eder. Bu iki modelde

doğalcı ikicilik doğru olabilir. Dolayısı ile bu fiziksel sistemlerin nedensel kapalı olduğu iddiası teizm ile doğrudan çelişmez. Hatta fiziksel sistemlerdeki nedenselliği “görünürde nedensellik” şeklinde yorumlayarak bu kuramı Eşari-Maturidi vesilecilikle bile uyuşturmak mümkündür.

Fiziksel sistemlerin nedensel olarak kapalı olduğunu söylemenin din felsefesi açısından diğer önemli bir sorunu aslında zihin hallerinin doğrudan davranışlarımızı belirlemediği iddiasıdır. Zira bu liberteryen anlamda bir özgür irademiz olmadığı anlamına gelmektedir. Kanaatimce bu doğalcı ikicilik açısından da en önemli sorunlardan biridir. Liberteryen anlamda özgür iradeyi reddetmenin İslami teizm ile çeliştiği, dolayısı ile doğalcı ikiciliğin teizm ile çeliştiği söylenebilir. Ancak bu iddianın da doğru olduğu kanaatimde değilim. Eşari-Maturidi gelenekteki *kesb teorisi* ile liberteryen özgür irade ile fiziksel sistemlerin bizim zihin hallerimizden nedensel olarak etkilenmediği bağdaştırılabilir. Buna göre bizim zihin hallerimizin ortaya çıkardığı amaç ve niyetlere bağlı olarak, Tanrı (doğrudan ya da fizik yasaları aracılığı) evrendeki fiziki olguları yönlendiriyor olabilir. Bu durumda fiziki olgular, diğer bir deyişle bedenimiz, doğrudan bizim zihin hallerimizden nedensel olarak etkilenmese de, onlarla uyumlu şekilde davranacaktır. Dolayısı ile irademiz hâlâ etkin olacaktır. Sonuç olarak doğalcı ikicilik mantıksal olarak İslami teizm ile tutarlıdır.

Az önce ifade ettiğim gibi bilincin fiziksel olmadığı ve fiziki sistemlerin nedensel olarak kapalı olduğu iddiası, zihin hallerinin eylemlerimin nedeni olmadığı sonucuna götürür. John Searle gibi çok sayıda felsefeci bunun doğalcı ikicilik önünde en önemli sorun olduğu kanaatindedir, zira bu en temel sezgi ve gözlemlerimizle çelişir. Bu noktada az önce değindiğim, Eşari-Maturidi vesileciliğinin bu sorunu çözmede kullanılabileceği, dolayısı ile belki de İslami bir doğalcı ikiciliğin daha güçlü olduğu söylenebilir. Çünkü kanaatimce vesileci doğalcı ikicilik bu en ciddi itirazı çözmeye adaydır.

Chalmers doğalcı ikiciliğini, fizikle analogi kurarak motive etmeye çalışıyor. Ona göre bilinç, kütle ya da uzay-zaman gibi temel bir unsurdur ve daha temel bir şeye atıfla açıklanamaz. Bilinci tasvir eden fizikteki benzer temel ve basit bazı ilkeler bulmamız gerekir. Chalmers'ın bilinç kuramı ile fizik arasında kurduğu analogi çeşitli açılardan eleştirilebilir. Birincisi, bilinç kuramı neden biyolojik bir

kuramdan ziyade fiziksel bir kurama benzetiliyor? Bilinç normalde biyolojik canlılarda ortaya çıkan bir fenomendir, dolayısı ile bilincin fizikselden çok biyolojik bir fenomen olması beklenebilir. Biyolojik kuramlar ilkelere atıf yapmaz, onlar nedensellik üstünde kurulur. Chalmers'ın kuramı biyolojik canlılar dışında da bilinç olduğu/olabileceğini iddia ettiği için bu itiraz onu fazla etkilemeyecektir.

Ancak fizik bilimi ile bilinç bilimi analogisinde başka sorunlar daha vardır. Birincisi fizikteki temel bütün öğelerin, kütle, uzay-zaman, yük vs. davranışı matematiksel olarak ifade edilen kesin yasalarla ifade edilir. Ancak ne Chalmers'ın kuramı ne de başka bir bilinç kuramı böyle matematiksel yasalarla ifade edilmez. İkincisi kütle, yük gibi temel fiziksel özellikler maddenin en temel yapıtaşlarında ortaya çıkar, dolayısı ile fiziksel kuramlar ile bilinç kuramları arasında analogi kuracaksa bilincin de en küçük ve temel cisimlerde var olduğunu varsaymamız gerekir. Chalmers *panpsişizme* açık olduğu, hatta çift-görünümlülük ilkesinin bir bu görüşü ima ettiği için bu itiraz ilk başta güçlü görünmeyebilir. Ancak fizikle kurulan analogi doğru ise, nasıl madde miktarı arttıkça kütle artıyorsa, bilinç seviyesi de artmalıdır. Buna göre dağlar, dünyanın kendisi, güneş vb. insanlardan çok daha yüksek bilinç seviyelerine sahip olmalıdır. Bu pek makul bir sonuç gibi gözükmemektedir. Dahası Chalmers'ın ilk iki ilkesinin bu büyük yapılara nasıl uyarlanabileceği de açık değildir, hatta muhtemelen bu ilkeler bu devasa yapılara uymamaktadır. Çünkü bu cisimler *fonksiyonalizm* doğru ise bilince sahip değildir ve bu cisimlerde farkındalık mevcut değildir. İkincisi panpsişizm doğru ise o zaman vücudumuzun beyin dışındaki uzuvlarının, hatta beynimizin ayrı ayrı parçalarının bilinci olmalıdır. Ancak bu da hem garip, hem de Chalmers'ın iki ilkesi ile benzer gerekçelerle uyumlu değildir. Diğer taraftan benim garip diye nitelendirdiğim bu görüşü İslam düşüncesindeki bazı mutasavvıf ve muhaddisler çok çekici bulabilir. Kur'an-ı Kerim'deki dağlar gibi cansız cisimlerin Allah'ı tespih ettiği ve ahirette uzuvlarımızın konuşacağı ayetleri literal okunursa o zaman panpsişizm İslami teizmin ima ettiği görüş olabilir.

Chalmers'ın kuramı aslında iki farklı ekolün birleşimi, *özellik düalizmi* ve *fonksiyonalizm*. Dolayısı ile iki görüşün de avantajlarını üstünde taşıyor, bilimle uyumlu indirgemeci olmayan ve yapay zekânın varlığı ile tutarlı bir görüş var karşımızda. Ayrıca kuramın Çin odası ya da Çin halkı argümanı gibi

fonksiyonalizm aleyhindeki en güçlü ve popüler argümanları geçersiz kılma potansiyeli var. Ancak, kuram, yukarıda ele aldığımız bilincin fiziksel dünyadan nedensel olarak soyutlanması sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır.